

ZGORNJE GORENJSKE

Društvo za cerebralno paralizo

Datum: 27. avgust 2018

POROČILO O OGLEDU 25. LUKARSKEGA PRAZNIKA V DORNAVI

Dornava se nahaja v severovzhodni Sloveniji. Naselji Dornava in Mezgovci ob Pesnici ležita na Ptujskem polju, čez reko Pesnico pa se teren že začne dvigovati v slovenjegoriške griče, kjer se nahaja ostalih deset naselij in sicer Bratislavci, Brezovci, Lasigovci, Polenci, Polenšak, Prerad, Slomi, Strejaci, Strmec pri Polenšaku in Žamenci. Starejši del naselja je gručaste oblike in agrarnega videza, novejši del zgrajen ob vpadnih cestah pa je urbaniziran. Občina Dornava je tako na 24 km² in z dobrimi 2.750 prebivalci med manjšimi občinami, vendar po razvitosti in zelo živahnem kulturnem, športnem in družabnem življenju ne zaostaja, pač pa z vsem tem nudi prijetno bivalno okolje. V Dornavi deluje devetletna osnovna šola, ki ima podružnično (štiriodelčno) šolo na Polenšaku. Nekoč v dvorcu danes pa v modernih novih prostorih deluje Zavod za varstvo in usposabljanje dr. Marjana Borštnarja Dornava, ki je eden največjih zavodov za otroke in mladino z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v Sloveniji. Dornava leži na Ptujskem polju ob desnem bregu reke Pesnice ob lokalni cesti Moškanjci - Spuhlja. V Dornavi je bil sedež manjše gosposčine že v srednjem veku. V stari zapisih se dvorec Dornava, ki stoji na severozahodu naselja, prvič omenja 1435. Po požaru 1695 so 1700 postavili novo poslopje. Dvorec je največji ravninski baročni dvorec v Sloveniji, ki leži v parkovnem kompleksu dolgem 1,7 km. Grajski park, ki je bil največji baročni park v Sloveniji je segal vse do reke Pesnice. Celota kompleksa je organizirana v osi s sosledjem vhodna aleja, prednje dvorišče, dvorec z glavnim poslopjem in dvema dvoriščnima traktoma, notranje dvorišče, in v nadaljevanju park. Park je od 1973 zavarovan kot spomenik oblikovne narave. V dvorcu je zdravstveni zavod. V dobovem gozdu vzhodno od ceste Dornava - Polenšak se nahaja gnezdilna kolonija sivih čapelj. Gnezdišče sivih čapelj pri Dornavi je eno redkih v Sloveniji in je zavarovano kot naravni spomenik. Gnezda so na visokih dobih, brestih in belih gabrih. Območje je tudi habitat bele štorklje in vodomca. Dornava je znana po tradicionalni prireditvi Lükarskem prazniku, ki je najpomembnejša prireditev Turistično etnografskega društva Lükari, predzadnje nedeljo v avgustu. Priprave nanjo so prisotne tekom celega leta, saj čebulo - lük in žitno slamo člani društva na lastni njivi pridelajo sami. V tednu pred Lükarskim praznikom organizirajo na Čušekovi domačiji tiskovno konferenco, kamor povabijo predstavnike medijev in jih seznanijo s vsebino prireditve v tekočem letu. Pričnejo tudi s pletenjem luka v krence, tako kot so delali naši predniki nekoč. Na dornavskem polju je bilo nekoč veliko pridelovalcev te žlahtne kulture luka in člani društva, se trudijo nadaljevati in ohranjati to tradicijo. Pri vsakem Lükarskem prazniku se trudijo prikazati, kakšno zanimivost iz njihove etnografske zakladnice. Prireditev je sestavljena iz etnografsko kulinarčne razstave, kjer je poudarek na jedeh in predmetih povezanih z lükom. Na prireditvenem prostoru ob dvorani pa je običajno etnografski prikaz del, povezanih z pridelavo in tržjo lüka. Pestra je ponudba kulinarčnih dobrot, na čelu z lükarsko jüžino (domači kruh, zaseka, meso iz tünke in lük), gibanice, potice, oljov lük z jajci ali fižolom in še

marsikaj ... Na njihovi prireditvi se lahko obiskovalci oskrbijo z lukom za ozimnico. Trudijo se biti dobri gostitelji, kar mislijo da jim uspeva, glede na veliko število obiskovalcev, ki se vedno znova vračajo na njihovo prireditev. Združuje lukare in lukarice, ki poskrbijo za lastni, letni pridelek naše žlahtne kulture luka. Dela se začnejo že zgodaj spomladi odvisno od vremena, ko je potrebno na zorani njivi pripraviti grede - to je delo moških in posaditi lukey, kar naredijo ženske. Tekom leta, do konca julija skrbijo za pletje trave lukarce. Luk je potrebno spraviti pravočasno, ko je » cima « še zelena, da se ga lahko potem splete v krence. Pridelek shranijo in posušijo na Čušekovi domačiji - to je stara kmečka hiša, ki jo ima društvo v upravljanju. Vsako leto je pred Lükarskim praznikom tam zelo veselo in živahno, saj je potrebno luk očistiti, splesti in pripraviti za » tržo » na njihovi prireditvi. V društvu tudi sami posejejo žito za slamo, ki jo lukarce potrebujejo za pletenje krencev. V vsakem pletenem krencu mora biti 12 lukov - nekateri pravijo, da zato, ker je dvanajst mesecev, nekateri pa to število povezujejo s simboliko dvanajstih apostolov.

V nedeljo 19. avgusta 2018 smo se v jutranjih urah odpravili na pot proti Dornavi. Za prijetno vzdušje in razpoloženje naše dolge vožnje smo poskrbeli kar sami. Naš prvi postanek za jutranjo kavico in čaj smo naredili v Gostilni Grof na Vranskem. Pot nas je vodila do Dvorca Dornava, ki stoji v naselju Dornava na Ptujskem polju. Naredili smo krajši postanek za zunanji ogled dvorca, ki je bil prvič omenjen leta 1435, do 18. stoletja pa so bili njegovi lastniki Ptujski grofje, Herbersteini in Sauerji. Dvorec je bil manjši od današnjega. Skupaj s posestvom ga je leta 1730 kupil grof Dizma Attems, ki ga je dal med letoma 1739 in 1743 dograditi v velik baročni dvorec, okrog njega je bil urejen park z drevoredom in številnimi skulpturami. Od leta 1820 so bili njegovi lastniki Auerspergi, njeni zadnji lastniki (pred drugo svetovno vojno) pa rodbina Pongratz. Dvorec je zgrajen iz treh traktov: glavnega in dveh stranskih, v obliki črke U. Osrednja slavnostna dvorana je poslikana s podobami antičnega junaka Herkula, ostali deli pa so bili opremljeni z rokokojskim pohištvom in okrašeni s številnimi štukaturami. Po 2. svetovni vojni je bila v gradu nastanjena umsko prizadeta mladina, danes pa je dvorec prazen. Nekatero tapiserije in pohištvo se danes nahajajo v Pokrajinskem muzeju na Ptuju. Baročni dvorec Dornava pri Ptuju, samostojna dvonadstropna palača s stranskima kriloma, navidezno iz enega liva, stoji na uravnavi Ptujkega polja ob reki Pesnici. Dvorec ima daljšo razvojno linijo kakor jo je mogoče razbrati s pročelij. Na lokaciji je domnevno že v srednjem veku stal manjši dvor. Njegovi lastniki so bili gospodje Ptujski in kasneje Herbersteini. Grofje Sauerji so na posesti po letu 1700 postavili baročni dvorec, ki je osnova sedanjega. Dvorec, predvsem njegove reprezentančne prostore v nadstropju so poslikali. Ambiciozne Wagingerjeve freske v glavni dvorani kažejo Herkulovo poroko in njegova junaška dela, dokumentirana tudi v obravnavanem fotografskem albumu. Posneti sta še velika in mala družabna soba, obe okrašeni s poslikanimi tapetami, povzetimi po Lancretovih motivih. Grofje Attems so odkupili posest z dvorcem. V letih 1753 - 1755 so dvorec na pobudo Jožefa Tadeja Attemsa prezidali in dopolnili, posebej njegove portale in druge reprezentativne elemente. Gradbena dela so izpeljali po načrtih, ki jih je pripravil stavbni mojster Jožef Hueber. Dornavski dvorec je postavljen v os drevoreda, ki je pred glavnim vhodom dopolnjen s predvrtom in za zgradbo s parkom, ki se pahljačasto razpre iz rondoja z Neptunovim vodnjakom. Izhodiščna točka ureditve je kip Brezmadežne (posvečena ji je tudi grajska kapela), končna točka je bil kilometer in pol za dvorcem, kip Janeza Nepomuka. Simbolni točki zaključka parka sta bili celo cerkvi na Polenšaku in v Destrniku kar potrjuje, da gre za največjo baročno celoto v Sloveniji. Izjemni so detajli zunanje ureditve, na eni strani predelani predvrt s citrusi, vendar z ohranjenimi okrasi ograj, na drugi strani omenjeni rondo z Neptunovim vodnjakom, kipi pritlikavcev in filozofov. Leta 1820 je dvorec prešel v last knezov Auerspergov. Družina je ob koncu 19. stoletja veliko vlagala v vrtove ob svojih dvorcih. Bogati kostanjevi drevoredi so rasli v Dornavi in Dolenjskih Toplicah, razkošni sadovnjaki ob Šrajbarskem Turnu. Med obema vojnoma je posest prevzela družina Pongratz. Po drugi svetovni vojni je na posestvu gospodarila tankovska brigada. Sledili so brigadirji in tem prizadeti otroci. Kustosi so uspeli rešiti nekaj pohištva in stenskih okrasov, ki so jih preselili v Ptujski in Narodni muzej. Konservatorji so ohranjali strehe in pročelja ter restavrirali kiparske okrase fasad in delno vrta. Pripravili so natančne analize stavbnih struktur in poslikav. Današnja stavba kljub neprimerni vsebini predstavlja pravo s freskami okrašeno rezidenco s paviljoni in parkom, ki v celoti ustreza tedanjim idealom sinteze med arhitekturo in človekovi oblikovni volji podrejeno naravo. Dvorec, ki ga poleg osrednjega trakta

sestavljata manjša dvoriščna paviljona, stoji v osi baročnega parka, ki ga poleg različnega rastlinja krasi cela galerija baročnega kiparstva. Motivično prevladuje antična tematika in alegorične figure. Enako bogata je bila nekoč seveda tudi notranjščina, ki jo zaznamuje zlasti osrednja dvonadstropna slavnostna dvorana, poslikana s prizori iz življenja antičnega junaka Herakleja. Imenitne so bile tudi druge sobe, okrašene s štukaturami in bogato opremo, kot so rokokojsko pohištvo in stenske tapiserije, ki so jih delno prenesli v Pokrajinski muzej na Ptuju. Danes je objekt prazen. Osrednja reprezentančna trietažna stavba je spomin na rodbino Attems. Prej je na istem mestu ali v njegovi bližini stal grad Herbersteinov in Sauerjev. Sedanji dvorec so v letih 1753 - 1755 postavili Attems po načrtih Jožefa Hueberja. Kot podaljška sta za baročnim dvorcem paviljonska trakta, ki okvirjata rob vrta. Razsežno vrtno zasnovo oblikujeta izrazita, z dvorcem povezana podolžna os in krajša prečna os, ki skupaj sestavljata prostorski križ, nekdanj zaključen s svetniškimi skulpturami. Razkošna baročna zasnova dvorca z vrtom se začne s kipom Brezmadežne in dostopno potjo po dvojni lipovi aleji do predvrta, ki je zaščiten z ograjo z rusticiranimi ograjnimi slopi, okrašenimi z vazami in baročnimi plastikami iz delavnice Filipa Jakoba Strauba. Te usmerjajo pogled k reprezentativnim pilastrskim portalom in k bogato členjeni trietažni fasadi, ki je stopnjevana v trikotno čelo. Os prečka prehodno vežo dvorca in teče za njim skozi notranje dvorišče, obrobjeno s stranskima taktoma, proti vodnjaku in naprej. Enostavnejši tratni parter s simetričnima pravokotnima razdelkoma je zaključen s složno ograjo. Skozi portal stopimo do deteljčastega Neptunovega vodnjaka z bazenom in močno poškodovanim kipom božanstva v njegovi sredini. Okoli bazena so pred časom stale figure ducata pritlikavcev in šestih antičnih mislecev. Os parka se je nadaljevala mimo oranžerije in steklenjaka do sadovnjaka, ki je bil zaključek notranjega vrta. V zunanjem delu vrta se je os pahljačasto razprla v značilni baročni motiv treh žarkasto razvejanih poti v obliki gosje nožice. Srednjo os je šele ob bregu reke Pesnica zaključila figura svetnika na stebru. Likovni poudarek notranjih soban, posebej v prvem nadstropju, ki je dostopno po dveh dvoramnih stopniščih, je poslikava in le delno ohranjena štukatura. Izstopa iluzionistični okras dvonadstropne slavnostne dvorane, kjer kraljuje Herkulova zgodba, verjetno naslikana okoli leta 1708. Domnevni avtor poslikav je Johann Caspar Waginger. Ohranjeni so štukaturni dekor, kamini in del stavbnega pohištva. Tapete je leta 1749 poslikaval H. Stadler, vendar je del originalnih tapet shranjen v drugih muzejskih zbirkah, enako kot pohištvo. Večino notranje opreme in del parkovne plastike hrani Pokrajinski muzej na Ptuju. Vrt je delno prosto dostopen. Zunanja območja so še vedno uporabljana kot koruzna polja. Vožnjo smo nadaljevali do Restavracije & Pizzerie Amfora Grill na Ptuju, kjer so nam prijazni domačini pripravili okusno kosilo. Pot smo nadaljevali do Domačije Čušek, ki stoji v neposredni bližini dornavskega gradu in je primer dobro ohranjene domačije srednjega kmeta zgrajene na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Ob prihodu so nas prisrčno sprejeli domačini, s katerimi smo si ogledali domačijo. Ogledali smo si hišo, ki ji pod istim slemenom sledijo klet, hlev in skedenj. Vzporedno s hišo je gospodarsko poslopje z vinsko kletjo, svinjakom in gnojno jamo, pred hišo pa sta vrt in studenec. Za hišo je bil sadovnjak, okrog hiše pa brajde kvintona. Razložili so nam, da je po smrti lastnika kmetija propadala, zato se je porodila ideja o njeni obnovi. Na pobudo občine Dornava in župana Franca Šegula je to nalogo prevzelo Turistično etnološko društvo Lükari. Pričela so se prva dela, ki so jih s številnimi prostovoljnimi urami opravili člani TED Lükari v sodelovanju z občino. Domačijo so očistili, prekrili streho, popravili skedenj in skrbeli za najnujnejše vzdrževanje. V nadaljevanju so nam pokazali prikaz pletenja lüka v krence. Uf, ko smo opazovali delovne roke domačink smo spoznali, da navedeno delo ni lahko. Ena od lastnosti njihovega lüka je različna velikost srčasto sploščenih plodov, ki so v osnovi manjši od vzorno okroglih hibridnih čebul. To močno otežuje sortiranje in kalibracijo za prodajo, kjer sta običajno uveljavljena le dva velikostna razreda. In ker se lük kemijsko ne tretira pred izkopom, požene s časom cime, kar je povsem naraven pojav. Trgovci in potrošniki pa so navajeni na velike lepo okrogle glave hibride čebule, ki jim mesec dni pred izkopom kemično ustavijo razvoj. Tisti lük, ki več ne žene je mrtev. S ptujskim lükom niso samo težave. Veliko bolj je prilagojen pogojem lokalnega ekosistema, zato ga za razliko od hibridnih sort ni potrebno gnojiti in zalivati. " Ptujski lük ne smejo gnojiti, saj iz zemlje počrpa tisto, kar druge rastline v kolobarju niso mogle. Če ima preveč dušika, podivja tako kot človek, ki spi preveč špricarjev «. Zavedajo se, da ne moreš pridelati več, kot narava da. Zaradi postopne neposiljene rasti brez mineralnih gnojil je pridelok lüka približno štirikrat nižji od tujih sort. O čebuli so se veliko naučili od prednikov, ki so pridelavo te nekoč pomembne in cenjene poljščine razvili do

potankosti. Ptujski lük se je vedno vzgajal na nekoliko dvignjenih gredicah, širokih dober meter. Zakaj dvignjenih? Ker se je bilo treba manj prepegibati. In dvignjena zemlja se je hitreje segrevala. Če pa je bilo veliko deževja, se je voda hitreje odcedila. In zakaj je bila gredica toliko široka? Zato, ker je ženska z roko lahko dosegla sredino. O rokovanju s čebulo pa bi se lahko iz preteklosti podučili tudi trgovci in potrošniki. Majhna čebula ne pomeni nekaj slabega. Včasih so ljudje na njivi populili največje lüke prve, ker se je vedelo po naravni logiki, da bodo najmanj zdržali. In cime? Lük je moral imeti cime, da so ga lahko vezali v krenec. Tako rečejo kiti dvanajstih lükov, ki se jih poveže z rženo slamo. Krenec je stabilizator vlage in na njem zdrži lük občutno dlje, kot če ne bil vezan. Lükarji so krence pletli običajno po poti, ko so se z vozom iz Ptujkega polja odpeljali na tržnico Varaždina ali Gradca. Včasih ni bilo kmetije brez polja zasajenega z lükom, poljščina pa je bila tako cenjena, da je z enim prodanim vozom preživela družina kmeta celo zimo. Še več s prodanim lükom so šolali svoje otroke, tako je bil spoštovan. Prodaja lüka z vozovi živi le še v spominu ljudi, pletenje krencev pa ima zaradi vznesenosti in volje nekaj prostovoljcev možnost, da preživi. Sedaj se v bližnji osnovni šoli trudijo zasnovati krožek pletenja, da bi se znanje preneslo na mlajše rodove. Zanimalo nas je koliko ljudi še zna splesti kito? Pa so nam z nasmehom odgovorili malo, zelo malo, mogoče pet, šest starejših žensk. Danes ni težko najti le rok, večjih pletenja kite, tiste stare rži ni več nikjer dobiti. Včasih je bila posejana pri vsaki hiši, saj so iz nje pekli kruh, s slamo pa so prekrivali strehe domačij in gospodarskih poslopij. Če pa že kje v okolici valovi polje rži je ta hibridne sorte s pretrdo slamo. Za pletenje krenca pa je potrebna mehka in tanka slama, da je bila pletenica ržene slame najbolj ekološka embalaža, saj ko je bila kita prazna so jo enostavno vrgli na šporget. A kljub temu duh starih običajev še živi. Po ogledu smo naše popotovanje nadaljevali do prireditvenega prostora, kjer Turistično etnografsko društvo Lükari letos že 25. leto zapored prireja Lükarski praznik. Prirčno so nas sprejeli in razložili, da društvo Združuje lukare in lukarice, ki poskrbijo za lastni, letni pridelek njihove žlahtne kulture luka. Dela se začnejo že zgodaj spomladi odvisno od vremena, ko je potrebno na zorani njivi pripraviti grede - to je delo moških in posaditi lukec, kar naredijo ženske. Tekom leta do konca julija skrbijo za pletje trave lukarce. Luk je potrebno spraviti pravočasno, ko je » cima « še zelena, da se ga lahko potem spleta v krence. Pridelek shranijo in posušijo na Čušekovi domačiji - to je v hiši, ki smo si jo ogledali in ki jo ima društvo v upravljanju. Vsako leto je pred Lükarskim praznikom tam zelo veselo in živahno, saj je potrebno luk očistiti, splesti in pripraviti za » tržo » na njihovi prireditvi. V društvu tudi sami posejejo žito za slamo, ki jo lukarce potrebujejo za pletenje krencev. V vsakem pletenem krencu mora biti 12 lukov - nekateri pravijo, da zato, ker je dvanajst mesecev, nekateri pa to število povezujejo s simboliko dvanajstih apostolov. Sprehodili smo se po prireditvenem prostoru in si ogledali etnografsko kulinarčno razstavo, kjer je poudarek na jedeh in predmetih povezanih z lükom. Ob dvorani smo videli prikaz del, povezanih z pridelavo in tržo lüka. Pestra je bila tudi ponudba kulinarčnih dobrot, na čelu z lükarsko jüžino (domači kruh, zaseka, meso iz tünke in lük), gibanice, potice, oljov lük z jajci ali fižolom in še marsikaj ... Prijazni domačini so nas brez pomislekov postregli z okusnim domačim kruhom, zaseko, mesom iz tünke in lükom. Sledil je kulturni program, kjer so se predstavile Ljudske pevke iz Dornave, Ljudski godci, folklorna skupina, mladi lükarji iz OŠ dr. Franja Žgeča iz Dornave, moški Oktet iz Dornave, pihalna godba občine Dornava, mlada pevca Nuša Bezjak in Metod Munda. Po ogledu prireditve smo pot nadaljevali proti domu.

Namen ogleda 25. Lükarskega praznika je bil v prvi vrsti, da se spoznamo med seboj, družimo in zabavamo, obujanje starih običajev, ki v določenih predelih Slovenije izumirajo, po drugi strani pa si izmenjamo izkušnje, s tem pa želimo invalidnim osebam pomagati pri vključevanju v normalno življenjsko okolje, naučiti jih samostojnega in neodvisnega življenja ter osamosvajanja od staršev in pridobivanje novih izkušenj v različnih okoljih in situacijah.

Lep pozdrav!

Pripravila:

Vanda Hrovatin

predsednik
Jernej Kocjančič

***Društvo SONČEK ZGORNJE GORENJSKE** je vpisan v register društev, ki ga vodi Upravna enota Jesenice / zaporedna številka: 168 / matična številka: 1173162 / šifra dejavnosti: 94.991 / davčna številka : 52760545 / e-pošta: soncek@telesat.si naslov: Cesta maršala Tita 65 Jesenice 4271 / telefon : 051 604 - 789 / TR.R:03186-1000368041 / Odločba MDDSZ o vpisu v register invalidskih organizacij številka : IO - 017 / 01*